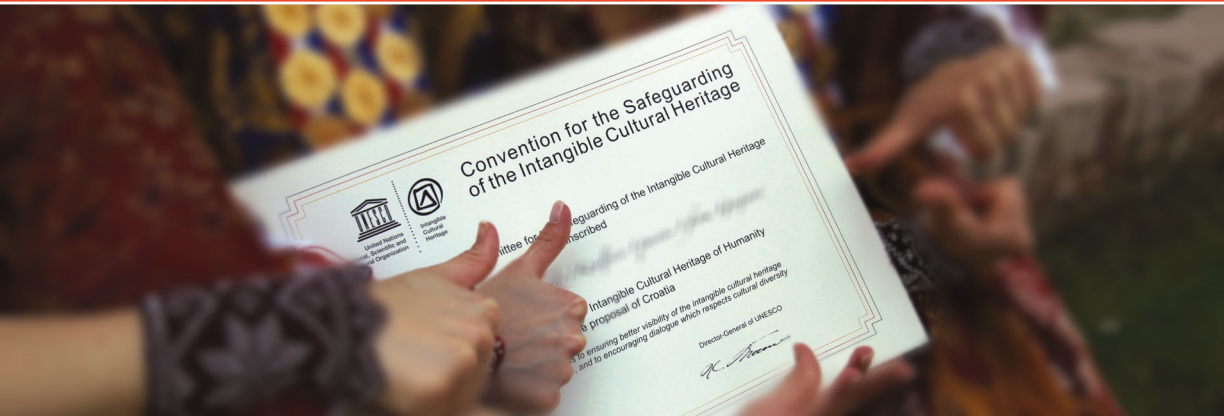

PROIZVODNJA BAŠTINE: KRITIČKE STUDIJE O NEMATERIJALNOJ KULTURI

uredile MARIJANA HAMERŠAK, IVA PLEŠE I ANA-MARIJA VUKUŠIĆ

Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti

Kada je prije petnaestak godina sintagma “nematerijalna kulturna baština” počela istiskivati riječ “folklor”, mnogi su etnolozi to doživjeli kao pozitivan razvoj. Osobito oni koji rade u muzejima vjerojatno su je značenjski povezali s toliko bitnom kontekstualizacijom kada je riječ o muzejskoj etnografiji. Predmeti svakodnevnog uporabe, kako iz prošlosti, tako i sadašnjosti, često ne govore puno ukoliko su izloženi bez uvida u njihova nematerijalna značenja. Kako su izrađeni, tko ih je izradio, koju su ulogu u društvu imali, što se i kako pomoću njih radilo – samo su neka u nizu pitanja koja upućuju na nematerijalna značenja svakog predmeta.

Ipak, riječ “baština” u navedenoj sintagmi nije bez problematičnih konotacija. Ponekad se među antropolozima može čuti uzrečica s gotovo anegdotalnim prizvukom koja glasi: “Baština počinje kada kultura prestaje”. Doista, bez obzira na to što izgleda staro, baština je zapravo nešto sasvim novo. To je novi način kulturnog stvaralaštva u sadašnjosti koji ima svoje korijene u prošlosti (Kirshenblatt-Gimblett 1998:7). Radi se o meta-proizvodu koji se bazira na povijesnim fragmentima. Drugim riječima, baština kao takva ne postoji – ona se stvara, oblikujući tako i svojevrstan simbolički kapital. Tako kulturno nasljeđe postaje vrijednost koja se odnosi kako na prošlost, tako i na budućnost (Bendix 2007:8-9). Američka folkloristkinja Dorothy Noyes opaža da kulturne prakse postaju fiksne te se reducira raznolikost mogućih poruka. Svaki lokalitet se predstavlja kao izuzetan (više na dekorativnoj nego na strukturalnoj razini) promovirajući rivalitet u većoj mjeri nego solidarnost među često marginalnim zajednicama. Lokalne kulture naizgled pripadaju prošlosti, a kulturne prakse koje su prepoznate kao baština postaju amblematične, ponašajući se kao

znakovi identiteta. Primarna publika kojoj se baština predstavlja nerijetko su pripadnici *out*-grupe, odnosno autsajderi (Noyes 2007:50). Uza sve to treba naglasiti da baštinu u pravilu prepoznaju i definiraju osobe koje su na određenim pozicijama moći, bilo da se radi o djelatnicima ministarstava, muzealcima ili o znanstvenicima, pa je u izvjesnoj mjeri često kritiziran odnos *top-down* upravo inherentan pojmu baštine.

Mnoge od navedenih opasnosti i zamki mogu biti umanjene započnemo li govoriti jednostavno o “nematerijalnoj kulturi”. Time bi se, također, u većoj mjeri podrazumijevale transformacije te bi se umanjile mogućnosti petrificiranja fenomena na koje se naziv odnosi. Za razliku od baštinskog okvira, koji je ponajprije fokusiran na reprodukciju, više pozornosti bi se posvetilo procesima, također i onima koji nastaju upravo sada. Stoga novoosnovani Centar za nematerijalnu kulturu Istre u Pićnu (osnovan pri Etnografskom muzeju Istre u Pazinu) ne sadrži riječ *baština*, između ostalog i stoga što su se njegovi tvorci, poučeni iskustvom bavljenja nematerijalnom kulturom u okviru UNESCO-ove paradigme, susreli s nekim problemima koji su rezultati takvog pristupa. Tekst koji slijedi ilustracija je tih problema na primjeru zvončara.

UNESCO je u Parizu 2003. godine usvojio *Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*, čime su kompletirane već postojeće konvencije. Glavni ravnatelj UNESCO-a je već dvije godine ranije obznanio *Proglašenje remek-djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva*, koje je svake dvije godine uključivalo nova kulturna dobra. Potom je 2008. godine umjesto njega formirana *Reprezentativna lista nematerijalne kulturne baštine čovječanstva* koja je uključila sva kulturna dobra već obuhvaćena *Proglašenjem*, a zatim se redovito dopunjavala svake godine. Pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske nekoliko se ljudi time počelo profesionalno baviti: 2004. godine osnovan je Odjel za nematerijalna kulturna dobra te Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu, čija sam članica od samog početka. Osobno sam isticala da bi naziv “nematerijalna kultura” bio bolji od “nematerijalna kulturna baština”. Međutim, kako se dosljedno slijedila UNESCO-ova zamisao i pristup, i nazivlje je usklađeno s njegovim. Ipak je zbunjujuće bilo to što se, usprkos upotrebi riječi “baština”, stalno naglašavalo da je riječ o “živim tradicijama”, a ne o onim zamirućim, koje nisu predmet bavljenja unutar ovakvog pristupa. Riječ je o jednom od

paradoksa te paradigme, jer ukoliko je određeni fenomen vitalan, onda i ne treba očuvanje; ukoliko je, pak, gotovo mrtav, onda mu očuvanje neće pomoći (Kirshenblatt-Gimblett 2006:168), a nije niti od interesa za navedeni pristup (Nikočević 2003:62). Još mi je više smetala riječ “zaštita” koja se stalno provlačila u našim raspravama u Povjerenstvu, premda se u UNESCO-ovoj retorici rabi riječ *safeguarding*, odnosno očuvanje.¹ U okvirima Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu pokušalo se isprva dogovoriti način vrednovanja i kriterije. Prijepori su ostali i nakon što je već više fenomena bilo upisano u nacionalni Registar kulturnih dobara. No, ministar kulture bio je prilično nestrpljiv i želio je da naš rad što prije rezultira konkretnim prijedlozima za UNESCO-ovu *Reprezentativnu listu*. Zvončari, kao jedan od prijedloga, bili su dijelom njegovog prvog nacrtu od šesnaest kulturnih dobara, za koje smo, svaki za svoju temu (ili više njih), pripremali vizualni i tekstualni materijal.

Osobno sam se u toj situaciji osjećala prilično podvojeno. Moja pozicija etnologinje u kontekstu dugogodišnjeg rada sa zvončarima postala je znatno kompleksnija zbog toga što nisam bila samo istraživačica, nego najednom i ona koja procjenjuje i evaluira tradiciju po izvana nametnutim kriterijima. S jedne strane, teško je bilo odbiti pripremanje materijala o zvončarima za nominaciju, ne samo zato što bih ministru kulture odbila učiniti ono što je od mene očekivao, s obzirom na to da sam bila dijelom Povjerenstva, već i stoga što sam se pitala što bi (mi) zvončari rekli da sam to pokušala izbjeći nakon što su vođe zvončarskih skupina potpisali da pristaju na nominaciju. Kako bih im mogla opravdati činjenicu da imam prilične rezerve glede oportunisti njihovog uključjenja na tu listu (s obzirom da sam tada već dobro poznavala okolnosti unutar kojih se odvijaju pokladne prakse u krajevima odakle su zvončari i s obzirom da sam postala podosta kritična spram UNESCO-ove koncepcije nematerijalne kulture)? Uostalom, znala sam da će materijal, ukoliko to ne učinim ja, pripremiti netko drugi tko cijeli fenomen poznaje manje od mene. Istodobno, nimalo mi se nije sviđao zamjetan pristup *top-down* i jedva prisutno sudjelovanje lokalnih zajednica u cijelom procesu.

¹ Upravo će riječ “zaštita” kasnije među zvončarima (nakon uvrštenja njihovog običaja na *Reprezentativnu listu*) proizvesti mnoge nesporazume.

Može se, dakako, postaviti pitanje što sam uopće željela postići svojim radom u Povjerenstvu. Kao istraživačicu nematerijalnih kulturnih fenomena, zanimalo me vodi li ta inicijativa fosilizaciji i alijenaciji od živućih društvenih i kulturnih izvorišta ili će pak takav pristup pojedinim dobrima potaknuti ujedno i izum tradicije. Također me zanimalo što se događa s fenomenima nematerijalne kulture kada se politiziraju zahvaljujući internacionalnim i nacionalnim vladinim programima “zaštite”. Bilo je izazovno testirati i pretpostavku nizozemskog antropologa Petera J. M. Nasa ne bi li, napokon, tradicija trebala biti subjektom promjene i to kako u smjeru invencije i razvoja, tako i u smjeru propadanja i zamiranja (Nas 2002:140). Spoznala sam da doista nije lako osobi s obrazovanjem etnologa suditi o vrijednostima izoliranog kulturnog dobra s obzirom na to da su etnolozi i antropolozi upućeni ka kontekstualnim kulturnim analizama. Nadalje, dok etnolozi najčešće izbjegavaju vrijednosne sudove o kulturi, mehanizam koji kreira svjetsku baštinu upravo osmišljava univerzalne standarde za određivanje onih dobara koja ulaze na *Reprezentativnu listu* (Kirshenblatt-Gimblett 2006:185).

Nakon svega mi se čini da se, ne samo u Hrvatskoj, nego i drugdje, uvelike radi o ponosu nacionalnih vlada² koje, imajući veći broj kulturnih fenomena na UNESCO-ovoj *Reprezentativnoj listi*, mogu svjedočiti o bogatstvu svoje kulturne baštine, dok se u manjoj mjeri vodi računa o nositeljima tih kulturnih tradicija. Šire političke implikacije također ne moraju voditi samo u smjeru tolerantnosti i univerzalizma kada su različiti (nematerijalni) kulturni oblici u pitanju, već mogu rezultirati i separatističkim, samozadovoljnim prosudbama koje svoj partikularizam mogu temeljiti i u posebnosti svoje kulturne baštine (Eriksen 2001:136). S vremenom je također postalo jasno da se globaliziranjem fenomena nematerijalne kulture pokušava suprotstaviti toj istoj globalizaciji. Odnosno, dok se naglašava

² Na temu odnosa državnih institucija spram pokladnih tradicija nazvao me 2010. godine jedan od najistaknutijih Rukavačkih zvončara i požalio se da, uza sav moj trud, država i dalje nema odnos poštovanja prema pustu. Naime, njegova kći, koja se cijelu godinu veselila da će taj dan provesti u Rukavcu, upravo je na Pust imala u opatijskoj osnovnoj školi općinsko školsko natjecanje iz geografije. “Ona sad mora birati između pameti i *užance*”, rekao je njezin otac.

borba protiv homogenizirajućih efekata ekonomske globalizacije, sam pojam svjetske baštine postaje moguć upravo zahvaljujući globalizaciji, u političkom i ekonomskom smislu, osobito u domeni kulturnog turizma (Kirshenblatt-Gimblett 2006:165).

Krajem rujna 2009. godine u Abu Dabiju na UNESCO-ovoj konferenciji uvršteni su zvončari iz Kastavštine na *Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva*, zajedno s još šest nematerijalnih kulturnih dobara iz Hrvatske. Uz običaj *buša* iz Mađarske, kao pokladnih likova sa zvonima, koji je uvršten iste godine, i karneval iz Binchea (Belgija), uvršten godinu dana ranije, to je bio treći pokladni običaj na toj listi. Kao i kod upisa u nacionalni Registar kulturnih dobara 2007. godine, to se odnosilo na sve tradicionalne grupe zvončara (Brežanske, Brgujske, Frlanske, Halubajske, Mučićeve, Munske, Rukavačke, Zvonejske, Žejanske te one iz Vlahovog Brega i Korenskog). Saznala sam tu vijest dan prije dužeg puta u inozemstvo i podijelila je s pojedincima iz općine Matulji i nekim voditeljima (*vođama*) zvončarskih skupina. Iz inozemstva sam putem interneta ipak pratila domaći lokalni tisak jer me zanimala reakcija na tu vijest. S nevjericom sam na mrežnim stranicama *Novog lista* čitala članke koji govore o tome da su samo Halubajski zvončari uvršteni na *Listu* te da je to rezultat njihovog projekta:

Halubajski zvončari još su jednom nagrađeni za svoj rad i trud na očuvanju kulturne baštine i to na način da je njihov projekt “Godišnji pokladni ophod zvončara s područja Kastva” uvršten na UNESCO-ovu reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine svijeta ustanovljenu *Konvencijom o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* u 2003. godini (Danilović Prijčić 2009b).

Čudilo me i da se to kulturno dobro locira u svom naslovu u “područje Kastva” premda sam pamtila da sam stalno rabila naziv *Kastavština*. Naknadno sam se sjetila da je nominacija u Pariz upućena na engleskom jeziku i da je riječ *Kastavština* bila prevedena u *the Kastav area* te da je vjerojatno netko, prevodeći ponovno na hrvatski jezik, pretvorio to u “područje Kastva”, ne poznavajući riječ *Kastavština*. Je li se to dogodilo u Ministarstvu u trenutku informiranja medija ili negdje drugdje, ostalo mi je nepoznato. I dok sam smišljala kako reagirati i kome uputiti svoju

reakciju, sljedeći sam dan na mrežnim stranicama istih novina čitala tekst pod naslovom “Koji li su to zvončari s područja Kastva?”:

Halubajci tvrde da su oni sigurno “hrvatsko nematerijalno kulturno dobro” iako još ništa službeno iz Ministarstva kulture nisu dobili, ali na papiru kojeg od prije posjeduju spominju se “nešto malo” i Rukavački, te zvončari iz Mučići. Franko Tancabel, predstavnik Rukavačkih zvončara pak tvrdi da je iz jučerašnjeg razgovora s etnologinjom Lidijom Nikočević, s kojom je i komunicirao u svezi ovog prijedloga doznao kako su “zaštićeno hrvatsko nematerijalno kulturno dobro” sve zvončarske skupine s područja Općine Matulji i Halubja [...] Dragan Jelša iz Munečanskih zvončara ne zna ni tko, ni što, ali misli da bi “pod zaštitu” trebale sve zvončarske skupine, a Silvano Luksetić, predstavnik zvončara iz Bregi kaže: – Ma, čekajte, nisu samo Halubajski zvončari pod UNESCO-ovom paskom, svi smo zaštićeni. Da tomu nije tako bila bi sramota. I Brgujac Edvard Radan tvrdi kako je on shvatio da sve zvončarske skupine s područja Općine Matulji kao i Halubajski zvončari pripadaju u kategoriju zaštićenih, jer da tomu nije tako što bi oni bili pozvani na presicu Ministarstva kulture, na kojoj je jučer obznanjena odluka UNESCO-a. Slavko Slavić, dugogodišnji Mučićev zvončar tvrdi kako bi na ovu temu mogao “povedat do Bele nedeje”, ali da će samo reći dvije stvari. Prva je “kako se ki riva, tako mu je”, a druga “svi mi zvončari, zvončarsku bol dobijemo kad smo mići, a kad smo stari va grob ju zabijemo”. Dakako da bi svi trebali imati isti tretman, zaključio je Slavić (Mrkić Modrić 2009a).

S jedne sam strane požalila što sam otputovala, vidjevši da se nesporazumi gomilaju i da sve vodi k vrhuncu nezadovoljstva i međusobnih sukoba. Istodobno, moj mobitel nije bilježio pozive novinara, zvončara ili djelatnika općine. Ja nisam znala bih li u svom, očito nužnom, obraćanju medijima prvo naglasila da doista jesu sve tada postojeće grupe s kontinuitetom postojanja dužim od nekoliko godina s područja koje poznaje zvončare uključene na listu, ili bih pokušavala objasniti upotrebu riječi *Kastavština* koja je, “izgubljena u prijevodu”, zadobila pogrešan oblik “područje Kastva”. Istodobno sam osjećala potrebu argumentirati uporabu naziva *Kastavšina* za kulturno područje umjesto onog administrativnog, odnosno, imena općina (koje su, zapravo, i bile spomenute u podnaslovu nominacije). Treće, željela sam naglasiti da se ne radi o zaštiti, već o uvrštenju na

listu koje podrazumijeva njegovanje, skrb i određeno priznanje. No, istog je dana, u istim novinama izašao i tekst pod nazivom: “Mi smo isključivi nositelji projekta”, što je tvrdio predsjednik udruge Halubajski zvončari:

[...] projekt nosi takav naziv, premda smo isključivi nositelji tog projekta mi, odnosno Halubajski zvončari, a spominju se Rukavački i Mučićevi zvončari, kazao je Marčelja. Dodao je i kako je činjenica da su Halubajci gravitirali Kastavštini, dok je isto tako činjenica da se kroz povijest uglavnom spominjao Kastav, a ne Viškovo, općina koja nema takvu tradiciju i značenje. [...] Činjenicom da smo na UNESCO-ovoj listi, kao i činjenicom da smo još krajem 2007. godine od strane Ministarstva kulture proglašeni kulturnim nematerijalnim dobrom od značenja za Hrvatsku te smo upisani i u Registar kulturnih dobara Hrvatske, smatram da smo ostvarili sve preduvjete da krenemo u zaštitu intelektualnog vlasništva što će nam omogućiti kontrolu korištenja kompletne maske Halubajskog zvončara u komercijalne ili neke druge svrhe, kazao je Marčelja (Mrkić Modrić 2009b).

Teško je bilo vjerovati da doista nitko iz Ministarstva kulture nije bio u stanju objasniti medijima o čemu se zapravo radi (kako je, naime, stajalo u jednom od desetak članaka o ovom “slučaju”) i jednostavno pročitati “Rješenje”, tako da ostaje nejasno je li (više) bila riječ o iznimno lošoj komunikaciji, o tendenciji medija da se kreira intrigantna situacija i/ili inzistiranju Halubajskih zvončara da su samo oni uvršteni na spomenutu listu. Istodobno, mnoge su se moje prijašnje rezerve i kritike spram ove vrste odnosa prema živim tradicijama, odnosno, “nematerijalnoj kulturnoj baštini”, intenzivirale i prikazale u prilično jasnom svjetlu. S druge strane, bila sam iznenađena do koje su se mjere izražavali antagonizmi između zvončarskih grupa – koje su u ovom primjeru grupirane u dva bloka, iz zapadne i istočne Kastavštine – povodom tog vanjskog vrednovanja njihovih pokladnih praksi. No, vrhunac tih napetosti tek je slijedio. Nešto ranije nego što sam poslala redakciji riječkog *Novog lista* objašnjenje koje je, kako navodi novinarka “razriješilo sve nedoumice u svezi pitanja koji se zvončari nalaze na UNESCO-ovoj listi zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara svijeta” (Mrkić Modrić 2009c), pri čemu se i dalje, na moju žalost, pojavljivala riječ *zaštita*, u Kastvu se počela održavati *Bela nedeja*, trodnevni tradicijski sajam. Turistička agencija Kastavea je tom prilikom

dala napraviti majice na kojima je velikim slovima pisalo “I ja san zvončar z UNESCO-ove listi” sa znakom UNESCO-a u sredini. Smatrali su da ona ima dvojaku funkciju: Halubajskim zvončarima je pružala dodatnu potvrdu da su na navedenoj listi, a ostali su to mogli postati noseći ovu majicu. Premda su oni koji su je osmislili i prodavali izjavili da je to nasmijalo mnoge, zvončari iz područja općine Matulji, koji također uvelike posjećuju *Belu nedeju*, to su shvatili ultimativnom provokacijom, koju su pripisali Halubajskim zvončarima. “Ja bin je bil rastrgnul!” – i danas se ljuti jedan Mučićev zvončar, koji pamti da je malo nedostajalo da se grupa sastavljena od više zvončara iz različitih skupina iz zapadne Kastavštine fizički ne obračuna s Halubajskim zvončarima koji su, kao i svake godine, držali štand s pićem na *Beloj nedeji*. Bili su time iznimno razljućeni i uvrijeđeni. Drugi zvončar, par mjeseci nakon opisanih događanja, ljutito mi se obratio:

Kega si pitala!? Ja san protiv tega da smo pod Uneskon. Ki je uopće to za nas potpisal? Sad se očekuju neki soldi³ [...] To samo deli judi, to nas je posvadilo. Kako ćeš ti nekemu ki je polupismen objasniti ča je UNESCO? Oni sad ne znaju ča očekivat, misle da će semo prit čuda judi i strah ih je tega [...] Nan to niš ne rabi, to uništava stari zvončari, ki već nestaju. Bit će rata i protiv teh Halubjani [...] Neka nas si puste na mire, nan to niš ne rabi. Mi bimo se rada z tega spisali. To sad više ni našo. Sad kad je zaštićeno, to je sačigovo. Globalizirano.

Nije bilo puno argumenata kojima sam mogla negirati ove sumnje i tvrdnje, jer sam i sama do neke mjere dijelila to mišljenje. Uostalom, ovaj citat djelomično odražava i zapažanja antropologa i etnologa koji su se bavili negativnim efektima i stranama UNESCO-ove kulturne politike vezane za nematerijalnu kulturnu baštinu (Kirshenblatt-Gimblett 2006; Eriksen 2001; Hafstein 2007; Bendix 2007 i 2009), a srodan je i onome što misli Jean-Aimé Rakotoarisoa, ravnatelj Sveučilišnog muzeja Antananariva s Madagaskara koji također kaže:

Pitanje je imamo li pravo izložiti neko privatno znanje prosljeđivano iz generacije u generaciju i odrediti kriterije za organiziranje tih infor-

³ Novac.

macija. Daju li nam naše titule, kvalifikacije i funkcije to pravo? [...] Nematerijalna kulturna baština jedan je od posljednjih bedema koji štiti naše zajednice od svih oblika agresije kojima su ih izvrgnuli njihovi vođe, katkad uz pasivno prešućivanje internacionalnih posrednika, od kojih se očekuje da im pomognu u njihovom svakodnevnom životu. Imamo li pravo lišiti ih te posljednje zaštitne barijere? (Rakotoarisoa 2004:11).

Nakon što je moje objašnjenje tiskano u novinama, strasti su se među zvončarima u općini Matulji donekle smirile, no, nakon nekoliko mjeseci, na sastanku koji su inicirali Halubajski zvončari u Marčeljima, ponovno se načela ta tema. Bila sam pozvana da okupljenim predstavnicima većine zvončarskih grupa uključenih na UNESCO-ovu *Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine* objasnim o čemu se zapravo radi. Na više puta ponovljenu rečenicu “Ča će nas ki štitit? Ča oni z Pariza?”, odgovorila sam da se ne radi o zaštiti, nego o očuvanju i njegovanju (engl. *safeguarding*) i da ih nitko neće štititi protiv njihove volje te da se vjerojatno ništa dramatičnog neće dogoditi. Naglasila sam da im taj status omogućuje da se određenim nacionalnim i internacionalnim tijelima mogu obratiti za financiranje kakve izložbe, tiskovina i knjiga, filmova ili nekih programa koje oni sami smatraju potrebnim, a koji ne moraju zadirati u uobičajeno odvijanje njihovih pusnih praksi.

Dio zvončara je od početka afirmativno gledao na tu činjenicu (poput Halubajskih, Frlanskih zvončara i pojedinaca unutar drugih grupa), a s vremenom se, čini se, kako sugeriraju riječi jednog halubajskog zvončara, taj dio povećava:

To je jena čast. To treba znat koristit. I judi gledaju zajeno drugačje – vide da ipak neč vrediš. Da to ni ono: ti si sad neč zmislil i reš naokolo pohajat i bedastoće delat. Nemaš ti neke koristi od tega, ali mi je to jako drago. Ni ni red da iz tega zivlačiš neke koristi.

I doista, do danas (2011) nisu nahrupile skupine znatizeljnih turista niti je bilo specifičnih zahtjeva centara moći koji bi podrazumijevali neke nove postupke ili prezentacije zvončara.

Malobrojne takve prilike angažirale su Halubajske zvončare. S jedne strane, oni su većini bili prva asocijacija na zvončare u cjelini, no, s druge

strane, to se uklapalo u njihove uobičajene prakse vezane uz gostovanja i pojavljivanja izvan tradicijskog konteksta. Zapravo, u dva navrata u Spomen-domu Ivan Matetić Ronjgov u Ronjgima blizu Viškova, upriličena su primanja za predsjednika države, Stjepana Mesića, koji je tamo bio na kraju svog mandata 27. siječnja 2010. godine, a potom, nekoliko mjeseci kasnije i za ministra Božu Biškupića, koji je zvončari-
ma donio uokvirene fotokopije povelje na kojima stoji da su uvršteni na UNESCO-ovu *Reprezentativnu listu*. Spomen-dom u Ronjgima bio je odabran vjerojatno i zato što se radi o spomen-kući Ivana Matetića Ronjgova pa se na jednom mjestu moglo obilježiti uključanje zvončara na UNESCO-ovu listu zajedno s uvrštenjem dvoglasja tijesnih intervala Istre i Hrvatskog Primorja na istu listu. U prvom slučaju, Stjepan Mesić došao je u pratnji župana Primorsko-goranske županije i niza ostalih visokih gostiju. Kako se radilo o području s kojega se muškarci pridružuju Halubajskim zvončari-
ma, oni su bili i svojevrсни domaćini. Stoga su oni bili ti koji su se okupili kao grupa i demonstrirali hod i kolo zvončara. Ostale je skupine mogao predstavljati samo po jedan zvončar, u svojoj zvončarskoj odjeći i opremi. Ni tada nisu izostala međusobna podbadanja, premda je uglavnom svima bilo drago da su tamo bili i upoznali većini omiljenog predsjednika. Svatko mu je donio neki dar, veliku uokvirenu sliku zvončara, rezbariju na temu zvona, keramičke tanjure i bukalete s ilustracijom pojedinih zvončarskih grupa, vino – uglavnom, darove kakve si u pojedinim prilikama međusobno poklanjaju zvončari. Ministru kulture Boži Biškupiću nekoliko mjeseci kasnije također su uručeni mnogi pokloni. Svi su ostali u Ronjgima iza njegovog odlaska, čemu su se neki zvončari čudili nadajući se da će to netko iz Ministarstva kulture kasnije pokupiti.

Nakon što je ministar sa svojom pratnjom otišao, tamo su se zadržali župan i neki županijski djelatnici na domjenku, kao i zvončari. I dok sam birala hranu za bogatim stolom, dekoriranim i dijelovima zvončarske opreme, kraj mene je s predsjednikom udruge Halubajski zvončari razgovarala važna djelatnica županijskog Upravnog odjela za školstvo i društvene djelatnosti. Kada se spominjala mogućnost da Halubajski zvončari odu na gostovanje u New York, spomenuta gospođa je rekla da, kada bi doista htjeli biti super atrakcijom, obukli bi djevojke u minice i stavili im zvonca.

To bi, kako je rekla, sami Amerikanci na njihovom mjestu odavno već napravili.

S druge strane, u lokalnoj zajednici pokladne prakse skupina koje su uvrštene na UNESCO-ovu listu dobivaju novi, ozbiljni značaj i s time se više ne može šaliti. Tako je rekla članica karnevalske ženske skupine Kumpanije s Halubja:

Nismo se maskirale u zvončare; palo nan je na pamet, ali nisu svi bili za to, pa nismo. Ne možemo se šaliti s tim; nit želimo nit smijemo, pogotovo sad kad su va UNESCO-u, sad su to neki drugačiji kriteriji, oni su sad zaštićeni.

Sasvim sigurno to umanjuje mogućnosti različitih kreativnih interpretacija; s baštinom se ne šali. Slično se dogodilo i u Bincheu u Belgiji, čija je pokladna praksa također uključena na UNESCO-ovu *Reprezentativnu listu*: dok je u samom gradu Bincheu “zamrznut” oblik te prakse, u okolnim mjestima sa sličnim tradicijama uočljiva je veća kreativnosti u interpretaciji uvriježenih obrazaca (Tauschek 2009:73).

Oblik i sadržaj pokladnih praksi zvončara pokazuje već više godina tendencije normiranja, standardiziranja i retradicionalizacije. Očito, na to nije utjecala samo ova nova situacija, već i ostali procesi – ponajprije usvajanje prepoznatljivih ujednačenih karakteristika za pojedine grupe koje služe da bi se one jasnije međusobno razlikovale. Rukavački se zvončar osvrnuo na tu činjenicu:

Prvo su imeli četiri žukvi⁴, a sada moraju bit samo tri. Kada bi neki sad stavil četiri, to bi bil veli cirkus pokle ča je donesena odluka da mora bit samo tri. Nekemu puhne: – Ne sme bit ovakova rožica – a pogledjte kakove su bile rožice pred trejset let! Znali smo imet i traperice na Pust.

Uz takvu vrstu pravila, rigidnijima postaju i ona koja reguliraju tko nosi zvona za koju grupu pa je sve manje slučajeva da pojedini zvončari nose zvona za više grupa na bazi prijateljskih i širih rodbinskih odnosa. Dakako,

⁴ Brnistra; u ovom kontekstu šiba u zvončarskom ogavlju.

tome su pridonijeli i statuti udruga i pravila koja su posljedica oblikovanja organizacija.

Ni problematika intelektualnog vlasništva nije otpočela uvrštenjem zvončara na UNESCO-ovu *Reprezentativnu listu*, ali je time dobila novi zamah. Već prije više godina Žejanski zvončari su glasno postavljali pitanje do koje mjere ih Munski zvončari mogu i smiju “kopirati”, a takvi se razgovori uvelike vode i među drugim zvončarskim skupinama. Općenito gledajući, činjenica uključivanja zvončara na UNESCO-ovu listu najviše je utjecala na stav i držanje Halubajskih zvončara. Neke je etnologe i profesionalne djelatnike koji se bave filmom nemalo iznenadila činjenica da su im pojedini zvončari iz halubajske skupine uskratili odgovore na neka pitanja o samoj pokladnoj praksi, odvrativši da je samo predsjednik udruge zadužen za davanje informacija otkako su na UNESCO-ovoj listi. Čini se da osvještavaju svoju pojavu u smislu brenda i razmišljaju kako ga zaštititi i navesti da oni koji ga koriste i time prihoduju izdvajaju određeni postotak i za udrugu zvončara. Etnolozi i folkloristi zbunjeni su i zatečeni takvim držanjem koje je još dojučerašnje kazivače pretvorilo u kontrolore komunikacije “zaštićenom” baštinom.

Slično se događa(lo) i u Vodnjanu i Galižani, gdje lokalne talijanske zajednice doslovce ljubomorno čuvaju vlastite tradicije. Godinama nisu bili uključeni u smotre istarskog folklor, koje ih nisu prepoznavale kao reprezentativne, vjerojatno i zato što se formalno radi o folkloru nacionalne manjine (bez obzira na činjenicu da se u Vodnjanu, Galižani i drugdje govorilo raznim oblicima talijanskog i njemu prethodećih i srodnih jezika od “pamtivijeka” i na činjenicu da su Talijani u Istri postali manjina nakon Drugog svjetskog rata i velikog egzodusa). Tako su njihov tradicijski ples i pjevanje postali simboli nečeg privatnog i osobnog, gotovo pounutrenog identiteta, koji se lakše otvarao prema talijanskoj publici (u Italiji) nego u uskom i konkurentnom lokalnom krugu. Tomu je svakako pridonijela činjenica da je talijanskog stanovništva u Vodnjanu, pa i Galižani, sve manje, dok ta mjesta u novije vrijeme naseljavaju došljaci. Već odavno tradicijom reguliran konkurentni odnosa Vodnjana i obližnje Galižane rezultirao je međusobnim optužbama o “krađi” nekih folklornih elemenata ili dijelova tradicijske odjeće i nakita. Uz to, kada je mladić iz središnje Istre, koji se

bavi folklorom i nije pripadnik (lokalne) talijanske zajednice, htio naučiti korake plesa u Galižani, stariji ga je tamošnji plesač glatko odbio poučiti tome. Time se uvelike dovodi u pitanje UNESCO-ova pretpostavka da se nematerijalna kulturna baština razmjenjuje i da se njome komunicira te time pridonosi međusobnom boljem razumijevanju zajednica u kontaktu.

Iz navedenih je primjera jasno da ovakvo shvaćanje intelektualnog vlasništva ne priznaje činjenicu (toliko jasnu etnologima) da je kopiranje stanje kulture te da zajednice u kontaktu spontano preuzimaju neke kulturne elemente iz susjedstva. Uostalom, postati dijelom neke kulture (uključivši i onu vlastitu) znači i reproducirati je. No, u režimu privatnog vlasništva kultura je definirana kao dobro, na sličan način na koji je određena zemlja tretirana kao nekretnina, te ulazi u sustav vlasničkih odnosa podrazumijevajući razmjenu vrijednosti. Tako shvaćena kultura može postati predmetom krađe, a “imitacije” trebaju biti regulirane i limitirane. “Autorstvo” se i u ovom kontekstu pojavljuje kao rezultat posesivnog individualizma u zapadnom društvu, komplementarno pojednicu koji se ostvaruje kroz vlasništvo i kreacije (Hafstein 2007:84).

Dvojbe etnologa i folklorista izazivaju i prezentacije – u jednom konkretnom slučaju “12 hrvatskih nematerijalnih dobara” – na pozornici, gdje se nematerijalna dobra predstavljaju kao izdvojene, nekonteksualizirane pojave. U najavi programa s dvanaest kulturnih dobara hrvatske nematerijalne baštine s UNESCO-ove liste na Zagrebačkom velesajmu 2012. godine unutar projekta *Materina priča: Svi zaJEDNO – HRVATSKO NAJ* na jednoj je internetskoj stranici pisalo:

OŽIVJELA TRADICIJU: Ima li kraja dugim nogama Antee Kodžoman? Miss Hrvatske, miss universe, miss turizma, miss sporta, kraljica Hrvatske i best model Hrvatske – sveukupno 15 misica predstavilo je svih 12 hrvatskih nematerijalnih dobara s UNESCO-ovog popisa.⁵

⁵ Usp. <http://www.tportal.hr/lifestyle/moda/193025/Ima-li-kraja-dugim-nogama-Antee-Kodzoman.html>.

Komodifikacija i globaliziranje nematerijalne kulturne baštine ovdje su evidentni i u okviru turizma s obzirom da su organizatori ove manifestaciji utvrdili da

u Hrvatskoj ima preko 1000 kulturno-turističkih manifestacija, no većina građana i turista nema mogućnost sve ih posjetiti i doživjeti, pa je ovaj projekt zamišljen tako da objedinjava hrvatske kulturne proizvode na jednom mjestu s ciljem promidžbe kulturnog turizma u Hrvatskoj.⁶

Time je očito u kojoj mjeri lokalne tradicije postaju podlogom za moderni turizam.

Nakon navođenja niza popratnih pojava i kritičkog promišljanja UNESCO-ova koncepta očuvanja nematerijalne kulturne baštine, nameće se pitanje u kojoj je mjeri oportuno u odnosu spram te kategorije kulture izostavljati baštinski kontekst, odnosno taj konstrukt u značenjskom smislu. To mi se svakako čini korisnim premda se vrednovanje kroz UNESCO-ov okvir već nametnulo u cjelovitom odnosu prema nematerijalnoj kulturi i pitanje je kako ga je moguće “isključiti” i ignorirati.

⁶ Usp. http://www.sisak.hr/clanak_/14383/lipe-na-hrvatskom-naj.

Literatura:

- Bendix, Regina.** 2007. "Kulturelles Erbe zwischen Wirtschaft und Politik. Ein Ausblick". U *Prädikat "HERITAGE". Wertschöpfungen aus kulturellen Ressourcen*. Dorothee Hemme, Markus Tauschek i Regina Bendix, ur. Berlin: LIT Verlag, 337-356.
- Bendix, Regina.** 2009. "Heritage between Economy and Politics. An Assessment from the Perspective of Cultural Anthropology". U *Intangible Heritage*. Laurajane Smith i Natsuko Akagawa, ur. London: Routledge, 253-288.
- Danilović Prijić, Kristina.** 2009. "Halubajski zvončari na listi UNESCO-a". *Novi list*, 1. listopada.
- Eriksen, Thomas Hylland.** 2001. "Between Universalism and Relativism. A Critique of the UNESCO Concepts of Culture". U *Culture and Rights. Anthropological Perspectives*. Jane K. Cowan, Marie-Bénédicte Dembour i Richard A. Wilson, ur. Cambridge: University Press, 127-148.
- Hafstein, Valdimar.** 2007. "Claiming Culture. Intangible Heritage Inc., Folklore®, Traditional Knowledge™". U *Prädikat "HERITAGE". Wertschöpfungen aus kulturellen Ressourcen*. Dorothee Hemme, Markus Tauschek i Regina Bendix, ur. Berlin: LIT Verlag, 75-100. = u ovom zborniku.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara.** 1998. *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara.** 2006. "World Heritage and Cultural Economics". U *Museum Frictions. Public Cultures/Global Transformations*. Ivan Karp, Corinne A. Kratz, Lynn Swajaja, Tomas Ybarra-Frausto, Gustavo Buntinx, Barbara Kirshenblatt-Gimblett i Ciraj Rassool, ur. Durham: Duke University Press, 161-202. = u ovom zborniku.
- Mrkić Modrić, Slavica.** 2009a. "Koji li su to zvončari s područja Kastva?" *Novi list*, 2. listopada.
- Mrkić Modrić, Slavica.** 2009b. "Mi smo isključivi nositelji projekta". *Novi list*, 2. listopada.
- Mrkić Modrić, Slavica.** 2009c. "Svi zvončari halubajskog i matuljskog kraja 'pod zaštitom'". *Novi list*, 4. listopada.
- Nas, Peter J. M.** 2002. "Masterpieces of Oral and Intangible Culture. Reflections on the UNESCO World Heritage List". *Current Anthropology* 43/1:139-148.
- Nikočević, Lidija.** 2003. "Nematerijalni aspekti baštine i njihovo mjesto u muzejima. Pogled etnologa". *Informativa museologica* 34/3-4:61-69.
- Noyes, Dorothy.** 2007. "Voice in the Provinces. Submission, Recognition, and the Making of Heritage". U *Prädikat "HERITAGE". Wertschöpfungen aus kulturellen Ressourcen*. Dorothee Hemme, Markus Tauschek i Regina Bendix, ur. Berlin: LIT Verlag, 33-52.

- Rakotoarisoa, Jean-Aimé.** 2004 "Intangible Heritage. Do we Have the Right?" *ICOM News* 57/2:11.
- Tauschek, Markus.** 2009. "Cultural Property as Strategy. The Carnival of Binche, the Creation of Cultural Heritage and Cultural Property". *Ethnologia Europea* 39/2:67-80. = u ovom zborniku.
- UNESCO.** 2003. *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*. <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006>. = usp. 2005. *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/327387.html>.

Lidija Nikočević dugogodišnja je ravnateljica Etnografskog muzeja Istre / Museo Etnografico dell' Istria u Pazinu. Područja njezina interesa jesu, osim muzeologije i zaštite kulturne baštine, povijest etnologije, antropologija granica i politička antropologija, antropologija turizma, običaji i obredi, hrana, odnosno nematerijalna kultura. Autorica je knjige *Iz "etnološkog mraka": austrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. i početka 20. stoljeća* (2008). Autorica je i brojnih izložbi te scenarija za filmove. U članku koji donosimo u ovom zborniku, a koji je prethodno objavljen 2012. godine u časopisu *Etnološka tribina*, Lidija Nikočević kroz osvrt na procedure i reakcije na uvrštavanje zvončara iz Kastavštine na UNESCO-ovu listu *Reprezentativne nematerijalne kulturne baštine čovječanstva* upozorava na neka problematična mjesta UNESCO-ova modela očuvanja nematerijalne kulture.